

A KERESZTÉNYSÉG.

Százötven év a Jézus után. ¹⁾

I.

Az alatt az idő alatt, mely Augustus halálától Marcus Aurelius haláláig lefolyt, egy új vallás állott elé a világban, a neve: Kereszténység. Ennek a vallásnak lényege annak hívésében áll, hogy egy nagy menyeyei kijelentés történt a Nazarethbeli Jézusnak, ennek az isteni lénynek a személyében, a kit egészen természetfeletti élet után a zsidók, az ő honfitársai, megölték, s harmadnapra feltámadott. E szerint győzedelmeskedvén a halálon, atyjának, az Istennek jobbán várja az alkalmas időt, hogy újból megjelenjék a fellegek között s intézze az általános feltámadást, melynek az övé csak megkezdése volt, és hogy a megtisztult földön beállítsa isten országát, azaz a feltámadott szenteknek országlását. Ennek vártában, a hiveknek egyesülete, az egyház mintegy a tényleg élő szenteknek egyesülete, melyet mindig Jézus kormányoz. Valójában tényleg el lőn fogadva, hogy Jézus a maga hatalmát az apostolokra ruházta, a kik beállították a püspököket és az egész egyházi hierarchiát. Az egyház folytonosan megújítja Jézussal való közösségét a kenyér megtörése és a pohár mysteriuma által, mely szokást maga Jézus alapított, és a melynek erejénél fogva bár pillanatra, de valósággal megjelenik az övéi között. Ezen várakozások alatt a gonosz világ üldözései közben vigasztalásul nyerik a hivek Isten lelkének természetfeletti adományait; azon szellemet, mely egykoron az apostolokat lelkesítette és a mely még nem aludt ki. Olvashatják mindenek felett azon szellem által kinyilatkoztatott könyveket — a bibliát, az evangéliumokat, az apostolok leveleit és az újabb proféták azon iratait, melyeket az egyház a gyülekezetekben való olvasás végett elfogadott. A hivek életének kö-

¹⁾ A következő lapok Renannak Marcus Aurelius című közelebről megjelenő azon könyvéből vannak véve, mely befejezése a jeles író *Les origines de Christianisme* közös cím alatt jelent műveinek.

nyörgésből, asketismusból, lemondásból, a világgal való meghasonlásból kell állania; mert a tényleg létező világot a gonoszság elve, a sátán, kormányozza, s a bálványimádás a demonok tisztelete.

X Egy ily valláson azonnal meglátszik, hogy a judaismusból fejlődött ki. A zsidó messiáshit a bölcsője. Jézus első címe, mely összeforrott nevével, a *Christos* a zsidó Messiás szónak görög fordítása. Az új vallás nagy szent könyve a zsidó biblia; innepei — legalább nevükre — zsidó innepek; profétiaja a zsidó profétia folytatása. De az anya és leánya közti meghasonlás teljesen végrehajtatott. A 180. év körül a zsidók és keresztények egyáltalában gyűlölik egymást; az új vallás folytonosan arra céloz, hogy megfélekedezék eredetéről és arról, a mivel a zsidó népnek tartozik. A kereszténységet követők nagy része egészen új vallásnak tekinti, mely semmi kapcsolatban sem áll azzal, a mely megelőzte.

Ha a 180. év körüli kereszténységet összehasonlítjuk a IV. és V. százbeli kereszténységgel, vagy a középkor kereszténységével, akár korunk kereszténységével, úgy találjuk, hogy a békövetkezett évszázak folytában nagyon keveset gyarapodott. Az Újtestamentum 180-ban be van fejezve; egy újabb könyv sem csatoltatott ahoz. Pál levelei lassanként elfoglalták helyöket az evangeliumok folytatásául a szent codexben és a liturgiában. A hitcikkelyeket illetőleg semmi sincs megállítva; de mindeniknek benne van a magva; hisz egy eszme sem tűnhetik fel, mely ne hivatkozhassék az I. és II. évszáz tekintélyeire. Sőt még több is van: ellenmondások is vannak. A theologiai munkálkodásnak inkább a tisztázásban, a feleslegességek eltávolításában, mintsem újítások kitalálásában kell állani. Az egyház nagyon sok oly dolgot fog elejteni, melyek rosszul kezdődtek; sok tévutrról fog megtérni. Még most is — hogy úgy szóljunk — két szive, több feje van; ezek a viszásságok meg fognak szünni; de egyetlen oly hitcikkely sem fog keletkezni többé, mely új lenne.

A 180. év doktorainak háromsága, például, még határozatlan. Logos, Paraclétos, Szent-lélek, Krisztus, Fiu szavakat zavarosan használták a Jézusban megtestesült istenség lényegének jelzésére. A három személy nincs külön számítva, vagy ha szabad úgy szólunk, megszámozva; de Atya, Fiu, Lélek már használatban vannak, oly három fogalom jelzésére, a me-

lyeket elkülönítve kell fentartani, a nélkül, hogy a megoszt-hatatlan Jahveh megosztatnék. A Fiu azonban idővel nagyon meg fog növekedni. Ez a helytartó, a kit a monotheismus bi-zonyos kortól kezdve a legfőbb Lénynek adni jónak látta, kü-lönös módon el fogja homályosítani az Atyát. A Niceai ábrán-dos szerkezetek természetellenes egyenlőségeket állítanak fel; a Krisztus, mint a háromságban egyedül munkálkodó személy, egészen magára vállalja a teremtés és gondviselés munkáját, maga az Isten lesz. Ámde a Kolossebeliekhez irt levél egy lépés ehez a tanhoz, csak egy kis logika kellett ezekhez a tul-zásokhoz. Sőt még Mária, a Jézus anyja is mérték felett meg fog növekedni; tényleg a háromság egyik személyévé lesz. A gnosticusok előre meglátták e jövőt, s oly tiszteletet rendez-tek bé, mely mérhetetlen fontosságúvá lenni van hivatva.

A Jézus istenségéről való dogma már teljesen megvolt; csak abban nem értettek egyet, hogy miként fejezzék ki; a syriai zsidó-kereszténynek és a Hermas vagy constitu-tiones szerzőjének christologiái lényegesen különböznek; a theologia dolga lesz, hogy válaszszon, nem pedig hogy teremt-sen. Azok a görögök, kik a kereszténységet elfogadták, mind inkább-inkább elidegenedtek az első keresztények millenaris-musától. A görög bölcselem hevesen buzgólkodott, hogy a lé-lek halhatatlanságáról való tanát a feltámadásról és földi pa-radicsomról való zsidó (vagy ha inkább tetszik persa) régi eszme helyébe állítsa. Azonban a két nézet még fenáll egymás mellett. Ireneus minden millenistát felülhalad durva materia-lismusban, habár az oly tisztán spiritualis negyedik evange-lium már ötven év óta hirdeti, hogy istenországa itt alatt kezdődik s mindenki magában hordja. Caius, Alexandriai Kele-men, Origenes, Alexandriai Dénes csakhamar elítélik az első keresztények képzeldését, s ellenszenvöket kiterjesztik a meny-nyei jelenések könyvére. De elkéstek avval, hogy ez irányt el-fojthassák. A kereszténység Jézusnak a fellegekben való meg-jelenését és a testi feltámadást alája fogja rendelni a lélek halhatatlanságának, úgy, hogy a kereszténység régi első dog-mája feledésbe megy és mint valamely divatból kiment szin-darab, háttérül szolgál a végső ítélet eszméjének, a melynek már nincs többé értelme, mert mindenkinek sorsa halála per-czében már el van határozva. Sokan azt állítják, hogy az el-kúrhozottak büntetésének nem lesz vége, és hogy ezek a bün-

tetések az igazak örömének fűszerei lesznek; mások azt hiszik, hogy végök lesz és enyhíttetni fognak.

Az egyház szervezetének elméletében az az eszme, hogy a püspökök hatalmának az apostoli utódság az alapja, s a miért a püspököt nem a község képviselőjének, hanem mint az apostolok utódát és azok tekintélyének bizományosát kell tekinteni, napról-napra egyre hatalmasodik. Azonban nagyon sok keresztény ragaszkodik még ahoz a fogalomhoz, melyet Szent-Máté az ekkleziáról felállít, hogy abban a tagok mind egyenlők. A kanonicus könyvek megállításánál a nagy alapszövegeket illetőleg egyetértés uralkodik; de az új bibliai iratoknak nincs szabatos lajstroma és ennek az új szent irodalomnak, ha szabad így szólnunk, a határai teljesen határozatlanok.

E szerint ezen keresztény egyházban a II. évszáz végével minden ki volt mondva. Nem volt vélemény, nézet, sőt mese sem, melynek ne lettek volna védelmezői. Az arianismus magva megvolt a monárchitáknak, artemonitáknak, a Praxiasok és Byzanti theologusok nézetében, s ezek jogosan azt állították, hogy az ők hitők a római egyház többségének a hite volt Zephyrin pápáig (a 200. évig). A mi hiányzott ebben a féktelen korban, később a conciliumok és doctorok éppen azzal járultak; például a fegyelemmel, a rendszabálylyal és az ellenmondók kizárásával. Jézus már Isten, s mégis sokan vonakodnak e névvel illetni. A zsidóságtól való megválás végre van hajtva, s mégis a keresztények közül nagyon sokan gyakorolják a zsidós szokásokat. A vasárnap felváltotta a szombatot, de ez nem gátolja, hogy némely hívek ne üljék meg a szombatot. A keresztény husvét megkülönböztettetett a zsidó husvéttól, s mégis egész egyházak követik a régi szokást. Az urvacsorában a nagyobb rész rendes kenyeret használ, mégis sokan, kivált Kis-Ázsiában, csak az *A z y m e t* használják. A biblia és az újtestamentumi irások az alapjai az egyházi tanításnak, de egyszersmind némelyek egy csomó más könyveket fogadnak el, melyeket mások megvetnek. A négy evangélium meg van állítva s mégis többféle evangéliumi szöveg van forgalomban s részesül kedves fogadtatásban. A hívők egy része nemcsak nem ellensége a római birodalomnak, hanem a kibékülés napját várja, s egy keresztény birodalom gondolatával megbarátkozott; mások a legsötétebb apocalyptikus sorsot szánják a pogány világ fővárosának. Egyáltalában azok a nézetkü-

lönbségek, melyek napjainkban a legorthodoxabb katolikust és a legszabadelvűbb protestánst egymástól elválasztják, csak csekélységek azokhoz az ellentétekhez képest, a melyek akkor két keresztény közt léteztek, a kik pedig teljes közösségben voltak egymással.

És éppen ebben áll annak az alkotó korszaknak hasonlíthatatlan érdekessége. Megszokván csak a történelmi, gondolkodó korokat tanulmányozni, mindazok, a kik a kereszténység eredetéről irtak, csak a III. és IV. évszázad vették tekintetbe, a híres embereknek, a conciliumoknak, a symbolumoknak, a hitszabályoknak korát. Elöttük a kitünőségek és magas alakok: az Alexandriai Kelemen, Origenes, a Nicaei concilium és Szent Athanasius. A történelem egy korának sem tagadhatjuk fontos voltát; de ezek nem kezdetek. A kereszténység Origenes és a Nicaei concilium előtt egészen meg volt alkotva. S ki alkotta? Sok névtelen nagyság, nem öntudatosan munkálkodó csoportok; névtelen vagy álnevű írók. Azoknak a leveleknek, a melyekről azt tartják, hogy Pál írta Titushoz, meg Timotheushoz, ismeretlen szerzőjük sokkal többet tett az egyház megalakulására, mint bármely concilium. Az evangéliumok ismeretlen szerzői tényleg sokkal többet tettek, mint leghíresebb commentatoraik. És Jézus? Remélem, mindenki elismeri, hogy benne lenni kellett valaminek, a miért tanítványai annyira szerették, hogy elhitték, hogy feltámadott és benne a messiási eszmény megvalósulását látták és azon természetfeletti lénynek tartották, ki arra van hivatva, hogy az ég és föld teljes ujjíteremtését vezesse.

Ily dolgokban a tény a jogosultság jele, a siker pedig a legnagyobb bizonyíték. A vallásban és morálban a feltalálás semmi; a hegyi beszéd elvei oly vének, mint maga a világ; senkinek sem irodalmi tulajdonai. A lényeges dolog azoknak az elveknek valósitása és egy társadalom alapjává tétele. Ezért a vallások alapítóinál a személyes kellemetesség fődolog. Jézus mesterműve abban állott, hogy magát vagy husz emberrel megszerettette, vagyis az eszméért maga iránt oly szeretetet keltett, mely a halálon győzedelmeskedett. Ez az eset volt az apostolokkal s a második és harmadik keresztény nemzedékkel is.

Az alapítók mindig ismeretlenek; de az igazi bölcs az ily névtelenek dicsőségét tartja valódi dicsőségnek. Trajanus-

nak és Antoninusnak azok a szerény kortársai, kik a világ hite felett határoztak, nem voltak nagy emberek; a III. és IV. száz híres nagy emberei, velök összehasonlítva, kitünőségek, pedig ez utóbbiak azon az alapon építettek, melyet az elsőbbek raktak.

Ugyanezen észrevételek alkalmazhatók azokra az iratokra is, a melyek abból az őskorból reánk maradtak; egyszerűek, darabosak, ügyetlenek, hasonlók azokhoz a helyesirási szabályokat nélkülöző levelekhez, melyeket napjainkban a lenézett communista irányu különös felekezetek vezetői írának. És mégis a nép embereknek csevegései lettek az emberi nem második bibliájává.

A kezdet kora a chaos, de a melyben élet van, mint midőn tápláló szikben a létezésre készül egy lény, a mely még torzalak, de a mely meg van áldva az egységnek elvével és elég erős jelleggel arra, hogy legyőzze az akadályokat s magának lényeges szerveket adjon. Minő csekélységek az öntudatos korok törekvései, ha összehasonlítjuk az embryokorok ösztönszerű mozgalmaival, azon titokszerű korról, melyben a létezésre törekvő lény valamely hasztalan függeléket lehullat magáról, izmos szervezetet teremt magának, tagokat nevel! Ezek azok a pillanatok, a melyekben Isten lelke éltető meleggel éleszti a maga munkáját és a midőn az emberiségért munkálkodó kis csapat méltán elmondhatja:

Est deus in nobis agitante calescimus illo.

II.

Valamely vallásnak történelme nem valamely theológiának a történelméből áll. Azok az értéktelen szörszálhasogatások, a melyeket e névvel megtisztelnek, csak oly élődiék, a melyek inkább emésztik a vallásokat, mintsem azok lelke lennének. Jézusnak semmi theológiája sem volt; mélyebb érzéssel birt, mint bárki más az isteni dolgok és az Isten és ember közti fiui közösség iránt. Tehát sajátlag nem is rendelt semmi istenitiszteletet, azonkívül, melyet a zsidók közt bérendezve talált. A „kenyér megtörése“ s annak hálaadással való kísérése volt az egyetlen, némileg jelképes szertartás, a melyet elfogadott és Jézus csak jelentőséget adott annak és egyszerűen elfogadta; mert a b e r a k a — a kenyérnek a megtörés előtti megáldása, mindig zsidó szokás volt. Mindenesetre ez a kenyér- és

bor-mysterium azon értelemben, hogy az a Jézus teste és vére és hogy a kik azt eszik és iszszák, valójában részesülnek Jézusban, egy egész cultus elemévé lett. Ennek az ekklezsia vagyis a gyülekezet volt az alapja; de ebből nem származott a kereszténység. Az ekklezsiából, mivel főtárgya a communicio vagyis az eucharistia volt, a mise lett. A mise pedig a keresztény istenisztelet egyéb részeit mellékességekké és másodrendű gyakorlatokká szállította le.

Marcus Aurelius korában nagyon eltértek az eredeti keresztény gyülekezetektől, a melyekben két vagy három próféta, gyakran nők is fellelkesülve beszédet tartottak s az átszellemülés elmúltával egymástól kérdezték, hogy minő csodadolgokat beszéltek. Ezt már csak a montánistáknál lehetett látni. Az egyház véghetetlenül nagyobb részénél az öregek és a püspök elnökölték a gyülekezetekben, ők szabályozták az olvasást, ők beszéltek. A nők külön ülnek csendesen és elfátyolozva. Mindenütt rend uralkodik, melyet nagyszámu, másodrendű alkalmazottak tartanak fenn, mindenikének külön munkaköre van. Lassanként az episcopus és a presbyterium üléséből félkör — korus alakul. Az eucharistiához asztal kell, mely mellett a kiszolgáló elmondja a könyörgéseket és titokzatos szavakat.

Később emelvényt állítottak az olvasások és beszélők számára, azután rácsozattal elválasztották a presbyteriumot a terem többi részétől. A keresztény építkezés e kezdetleges kora két emlékezés alatt fejlődött; az első a jeruzsálemi templomra való homályos emlékezés, a templomra, melynek egyik részébe csak a papok léphettek; aztán annak a nagy mennyei liturgiának a hatása, melylyel az Apocalypsis kezdődik. Ennek a könyvnek kiváló befolyása volt a liturgiára. Épen azt akarták csinálni a földön, a mit a huszonnégy öreg és az állatképű énekesek csináltak az Isten trónja előtt. Az egyházi szolgálat a mennyei szolgálat mintájára rendeztetett be. A tömjén használása is kétségkívül eme sugalmazásból eredett. Lámpát meggyertyát különösen a temetkezéseknél használtak.

A vasárnapi nagy liturgiai művelet a mysticismusnak és a népies érzelmek összhangzásának mesterműve volt. Valóságos mise, még pedig teljes mise, nem olyan mindennapias, ha szabad mondanunk, olyan elnyomorított, mint a milyen a mostani. Oly mise volt, a melynek minden részében élet volt; min-

denik részének meg volt eredeti jeletősége, melyet később igen helytelenül elvesztett. A zsoltároknak, énekeknek, olvasásnak és könyörgésnek ügyes beosztása, a püspök és nép között folytatott szent beszélgetés elkészítette a lelkeket az együtt érzésre és gondolkodásra; az idegen püspökök és üldözött egyházak levelezéseinek felolvasása életet és jelentékenységet adott a békés gyülekezetnek.

Azután következett a szertartás ünnepélyes előbeszéde, egy komoly hirdetés, a lelkeknek önmagokba vonulására való felhívás; azután maga a szertartás, egy titkos kanon, a megelőzőknél még szentebb könyörgés, ezután a legmagasztosabb testvériség, az egy kenyérben és pohárban való részesedés. Bizonyos ünnepélyes csend lebeg e perczen az egyház felett. Végül midőn a szertartás bevégeződik, az élet ismét elkezdődik, az ének felhangzik, a hálaadás többszörösen nyilvánul: egy hosszas könyörgés magába foglalja az egyház minden rendeit, minden állapotú embereket, az egész beállított közhatalmasságot. Ezek után az elnök, miután az egyesekkel jó kívánságokat váltott, elbocsátja a gyülekezetet a törvényszéki rendes formasággal, és a testvérek több napra épülten válnak el egymástól.

Ez a vasárnapi összegyűlés mondhatni központja volt az egész keresztény életnek. Ez a szent kenyér Jézus egyházának általános kapcsa volt; a meg nem jelentekhez elküldötték házaikba, a raboknak a fogházba, egyik templomból a másikba, különösen husvét felé, a gyermekeknek is adták; a közösségnek és testvériségnek magasztos jelvénye volt. Az agape vagyis az estvéli közös vacsora, mely kezdetben nem különbözött az urvacsorától, egyre elkezdett válni ettől s elfajult. Ellenben az urvacsora kizárólag reggeli szertartás lett. A kenyeret és bort az öregek vagy diakonusok osztották. A hivek állva vették. Bizonyos vidékeken, különösen Kis-Ázsiában azt hitték, hogy az uri ima ezen szavaiért „Add meg Uram a mi mindennapi kenyerünket“ mindennap élni kell a communioval. Ezért vasárnaponként egy darab szentelt kenyeret vittek magukkal, melyet otthon a reggeli könyörgés után a család megett.

A mysteriumok utánzásáért arra a gondolatra jöttek, hogy ezt a fenséges cselekvényt mély titokkal vegyék körül, gondoskodtak, hogy csak beavatottak legyenek jelen, midőn kiszolgáltattott. Mondhatni ezen egyetlen hibát követte el a fej-

lódó egyház, azt hitték, hogy mivel keresi a rejtőzést, szüksége is van arra; ez más jelekkel kapcsolatosan a mágiával való vádra ürügyül szolgált. A szent csók is gazdag forrása volt az épületnek és veszedelemnek. A tudós doktorok azt ajánlották, hogy nem kell ismételni, ha az ember élvezetet talál benne s nem kell kétszer adni, s hogy az ajkakat nem kell kinyitni. De csakamar elfojtották a veszélyt, szokásba vevén a két nem elkülönítését.

(Folytatása következik.)

RENÁN ERNŐ.

Ford. KOVÁCSI ANTAL
